

«Νομίζεις ότι είμαι κακός...

**Δουλεύοντας με αντιδραστικούς εφήβους και τις
οικογένειές τους»**

Γκλοριάνα Ρανγκόνε

gloriana.rangone@gmail.com

Μετάφραση από τα Αγγλικά: Αλέξανδρος Καλπάκης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Παραβατικοί έφηβοι, που δεν σέβονται τους κανόνες, που είναι επιθετικοί απέναντι στην οικογένεια και το σχολείο, που εκδηλώνουν συμπεριφορές επικίνδυνες για τους ίδιους και για τους άλλους, απελπισμένοι γονείς, εμπλεκόμενοι σε συμμετρικές κλιμακώσεις ή ανήμποροι και ματαιωμένοι... πώς μπορούμε να τους βοηθήσουμε; Με ποια οπτική μπορούμε να αποκωδικοποιήσουμε το νόημα τέτοιων εκρηκτικών συμπεριφορών και, ταυτόχρονα, ποιες στρατηγικές μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για να οικοδομήσουμε αποτελεσματικές πρώτες παρεμβάσεις, λαμβάνοντας υπόψη τον επείγοντα χαρακτήρα που παρουσιάζουν αυτές οι καταστάσεις; Το άρθρο στοχεύει να μελετήσει μεθόδους παρέμβασης που μπορούν να εφαρμοστούν στη διαχείριση αυτών των δύσκολων καταστάσεων, συνοδευόμενες από θεωρητικές αναφορές και κλινικά παραδείγματα.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Παραβατικοί και αντιδραστικοί έφηβοι – Θεραπευτική συμμαχία – Πολυδιάστατη Οικογενειακή Θεραπεία (Multidimensional Family Therapy-MDFT)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πριν από αρκετά χρόνια, επιμελήθηκα την ιταλική έκδοση του συναρπαστικού βιβλίου του David Taransaud «You Think I'm Evil. Practical strategies for working with aggressive and rebellious adolescents» (Taransaud, D., Rangone, G., 2014). Όπως διευκρίνισα και στον πρόλογο εκείνης της έκδοσης, δεν ήταν μόνο μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα εμπειρία, αλλά και μια εμπειρία που με μετέφερε πίσω στα χρόνια που, έχοντας μόλις αποφοιτήσει, ξεκίνησα να εργάζομαι ως ψυχολόγος σε μια φυλακή ανηλίκων στη βόρεια Ιταλία. Θυμάμαι ζωντανά τα έντονα και αντικρουόμενα συναισθήματα που με κατακλύζανε κατά τη διάρκεια των συναντήσεών μου με τους εφήβους κρατούμενους, συναντήσεις που είχαν σκοπό να παρέχουν στον δικαστή στοιχεία ικανά να επηρεάσουν τις αποφάσεις του. Περίμενα να συναντήσω ένα φοβισμένο αγόρι και ήμουν έτοιμη να το ανακουφίσω. Αντί γι' αυτό, βρέθηκα αντιμέτωπη με χλευασμό ή ακόμη και με συγκαλυμμένη απειλή. Προσπάθησα να μη φοβηθώ και πάλεψα να συγκρατήσω τα δάκρυά μου μπροστά σε αυτό που αντιλαμβανόμουν ως ένα παιδί απελπισμένο. Το να γνωρίζω τον λόγο για τον οποίο βρισκόταν στη φυλακή δεν έκανε την αποστολή μου ευκολότερη. Πώς μπορούσε ένας τόσο θλιμμένος και αποτραβηγμένος έφηβος να είναι υπεύθυνος για τόσο σοβαρές πράξεις; Η εκπαίδευση στη θεραπεία οικογένειας, που μόλις είχα ξεκινήσει τότε, αποδείχτηκε σίγουρα πολύτιμη, όχι μόνο επειδή με ανακούφιζε, υπενθυμίζοντάς μου ότι η πραγματικότητα δεν μπορεί να ερμηνευθεί αποκλειστικά με όρους απλής αιτίας και αποτελέσματος, αλλά και επειδή με ενθάρρυνε να διερευνήσω τα αναπτυξιακά πλαίσια αυτών των νέων, στηριζόμενη στη διατύπωση ότι: «Ένα φαινόμενο παραμένει ανεξήγητο όσο το πεδίο παρατήρησης δεν είναι αρκετά ευρύ ώστε να περιλάβει το πλαίσιο μέσα στο οποίο συμβαίνει» (Watzlawick, P., Beavin, J. H., & Jackson, D. D., 1971). Η έλλειψη εμπειρίας μου εκείνη την εποχή, πιθανόν περιορίσε την αποτελεσματικότητά μου. Ωστόσο, εκείνες οι συναντήσεις πυροδότησαν το διαρκές μου πάθος για την εργασία με τα «κακά» αγόρια, ένα πάθος που ποτέ δεν με εγκατέλειψε.

ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΚΑΚΟΣ ΠΑΡΑ ΤΙΠΟΤΑ...

Κατά τη διάρκεια μιας συνάντησης εποπτείας σε μια εκπαιδευτική κοινότητα, οι εκπαιδευτές συζήτησαν ένα περιστατικό που τους είχε προκαλέσει μεγάλη έκπληξη. Κάποιους μήνες νωρίτερα είχαν υποδεχτεί τον Ντάβιντε, έναν δεκατετράχρονο που περιγραφόταν ως αντιδραστικός μπροστά σε κάθε κανόνα και εξαιρετικά δύσκολος στη διαχείριση. Υιοθέτησαν μια στρατηγική θετικής ενίσχυσης των κατάλληλων συμπεριφορών του, η οποία αποδείχθηκε αποτελεσματική χάρη στην ανάπτυξη μιας εξαιρετικής σχέσης με τον υπεύθυνο εκπαιδευτή. Παρατηρήθηκε πρόοδος στο σχολείο και οι σχέσεις του, τόσο με

συνομηλίκους όσο και με ενήλικες, είχαν βελτιωθεί σημαντικά. Οι εκπαιδευτές δεν έχαναν ευκαιρία να επαινούν το αγόρι. Μέχρι που μια μέρα, εντελώς απροσδόκητα, ως απάντηση σε ακόμη έναν επάξιο έπαινο, ο Ντάβιντε ξέσπασε: «Μπορείτε να σταματήσετε να λέτε ότι είμαι καλός; ΕΓΩ ΕΙΜΑΙ ΚΑΚΟΣ! Βάλτε το καλά στο μυαλό σας, ΕΙΜΑΙ ΚΑΚΟΣ!» Δεν ήταν εύκολο για τους εκπαιδευτές να αναγνωρίσουν ότι ο Ντάβιντε, έχοντας μεγαλώσει σε ένα δυσμενές περιβάλλον, όπου η επιθετικότητα και η αντίδραση αποτελούσαν γι' αυτόν τα μόνα μέσα επιβίωσης, δεν μπορούσε εύκολα να εγκαταλείψει ένα τόσο σημαντικό κομμάτι της ταυτότητάς του. Στο προαναφερθέν βιβλίο, ο Taransaud εισάγει την εύστοχη μεταφορά του «παντοδύναμου εαυτού» και του «πληγωμένου εαυτού», για να δείξει ότι, ενώ πίσω από τις επιθετικές και αντιδραστικές συμπεριφορές των εφήβων υπάρχει πάντα ένα μέρος που υποφέρει και χρειάζεται στοργή, είναι επίσης αλήθεια ότι αυτό το ευάλωτο κομμάτι συχνά βρίσκεται δέσμιο ενός ισχυρότερου, το οποίο δεν μπορεί εύκολα να αγνοηθεί ή να παρακαμφθεί. Αντίθετα, πρέπει να αναγνωριστεί και να τιμηθεί, καθώς έχει διαδραματίσει ένα ρόλο προστασίας και επαγρύπνησης. Ο συγγραφέας προτείνει διάφορες τεχνικές παρέμβασης που μπορούν να χρησιμοποιηθούν με εφήβους, όχι μόνο σε θεραπευτικά πλαίσια αλλά και σε εκπαιδευτικά, με στόχο να επιτρέψουν την έκφραση αυτών των αντιφατικών πλευρών που είναι δύσκολο να λεκτικοποιηθούν. Προτείνεται η χρήση σχεδίων, κόμικς, ταινιών, ιστοριών, μουσικής, τραγουδιών και βίντεο, βασισμένων στα ενδιαφέροντα των εφήβων (Taransaud, D., Rangone, G., Pasculli, C., 2017).

ΔΟΥΛΕΥΟΝΤΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΩΝ «ΚΑΚΩΝ» ΕΦΗΒΩΝ: ΟΙΚΟΔΟΜΩΝΤΑΣ ΤΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Η πρώτη πρόκληση για τον οικογενειακό θεραπευτή είναι να εξασφαλίσει τη συμμετοχή του εφήβου στις συνεδρίες, κάτι που δεν είναι πάντα εύκολο. Οι έφηβοι δεν είναι παιδιά. Η παρουσία τους στη θεραπεία πρέπει να κερδηθεί. Όλο και συχνότερα, οι γονείς αναζητούν βοήθεια για τα έφηβα παιδιά τους, που παρουσιάζουν αντιδραστικές και επιθετικές συμπεριφορές. Συχνά οι ίδιοι οι γονείς δηλώνουν εξ αρχής ότι το παιδί τους πιθανότατα θα αρνηθεί να συμμετάσχει. Πολλοί από αυτούς τους εφήβους έχουν ήδη περάσει αρκετά χρόνια σε ατομική ψυχοθεραπεία και είναι απρόθυμοι να δεσμευτούν ξανά με ψυχολόγους. Αυτό αποτελεί ένα σημαντικό εμπόδιο. Η προσέγγιση της ατομικής θεραπείας για έναν έφηβο συνήθως δεν είναι ενδεδειγμένη (εκτός αν υπάρχει σοβαρή δυσλειτουργία και οι οικογενειακές επαφές έχουν αποκλειστεί για λόγους προστασίας του ανηλίκου, αν και ακόμη και τότε, είναι απαραίτητο να εμπλακούν άλλα ενήλικα πρόσωπα αναφοράς). Αντίστοιχα, το να δουλεύει κανείς μόνο με τους γονείς είναι εξίσου προβληματικό. Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι για ένα παιδί, έστω κι

ένας μικρός βαθμός κατανόησης από έναν γονέα για τις δυσκολίες που έχει βιώσει, συχνά είναι πιο σημαντική από την πλήρη κατανόηση που μπορεί να προσφέρει ένας θεραπευτής. Η αποκλειστική δουλειά με τους γονείς δεν συνιστάται: το να αγνοούμε την οπτική του εφήβου ενέχει τον κίνδυνο να χάσουμε τη σφαιρική κατανόηση του προβλήματος, να μην αντιμετωπίσουμε επαρκώς τους παράγοντες κινδύνου και να παραβλέψουμε τη συμβολή ενός από τους πρωταγωνιστές της κατάστασης. Γι' αυτό, το πρώτο βήμα είναι να επιδιώξουμε τη δημιουργία μιας ομάδας που θα περιλαμβάνει ολόκληρη την οικογένεια, ώστε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. Αλλά πώς;

Η συνάντηση με τους γονείς και η συλλογή πληροφοριών γύρω από το ιστορικό του προβλήματος, τοποθετώντας το κατάλληλα μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο, είναι καθοριστική. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται σε περιπτώσεις όπου το παιδί μπορεί μην έχει λάβει κατάλληλη προστασία απέναντι σε αδικίες, ή να μην έχουν αναγνωριστεί ως τέτοιες, αδικίες που έχει υποστεί.. Μπορεί να αποκαλυφθούν ανικανοποίητες ανάγκες, ασυμφωνίες, παρανοήσεις, ακόμη και αληθινά τραύματα, που μπορεί να έχουν λάβει χώρα εκτός του οικογενειακού περιβάλλοντος και να έχουν σε μεγάλο βαθμό υποτιμηθεί.

Ο κύριος και η κυρία Μπιάνκι ζήτησαν βοήθεια για τον σχεδόν δεκαοχτάχρονο γιο τους, τον Μάουρο, μαθητή επαγγελματικού λυκείου. Η επίδοσή του στο σχολείο είναι χαμηλή και αυτό που ανησυχεί ακόμα περισσότερο τους γονείς, είναι η συμπεριφορά του απέναντί τους. Δεν αναγνωρίζει την αυθεντία τους, φωνάζει και σπάει αντικείμενα όταν του φέρνουν αντίρρηση, τους προσβάλλει και δεν σέβεται κανέναν κανόνα. Στο σχολείο, συχνά επιδεικνύει ανυπακοή προς τους καθηγητές. Βγαίνει έξω το βράδυ και κλείνει το κινητό του για να μην μπορούν να τον εντοπίσουν. Από το οικογενειακό ιστορικό προέκυψε ότι ο Μάουρο φοιτούσε παλαιότερα σε άλλο λύκειο, και η αλλαγή έγινε έπειτα από κάποια γεγονότα που συνέβησαν στο πρώτο έτος. Με κάποια δυσκολία, οι γονείς ανασύνθεσαν την ιστορία: ο Μάουρο είχε γίνει μάρτυρας επανειλημμένων πράξεων εκφοβισμού από έναν δεκαοκτάχρονο μαθητή του ίδιου σχολείου, με θύμα την καλύτερή του φίλη, και είχε παρέμβει για να την υπερασπιστεί. Το αποτέλεσμα ήταν ο θύτης να στοχοποιήσει έντονα τον Μάουρο, απειλώντας ακόμη και τη ζωή του. Ο Μάουρο δεν μίλησε στους γονείς του, αλλά, καθώς η κατάσταση επιδεινωνόταν, άρχισε να αρνείται να πάει στο σχολείο, ώσπου τελικά κατέρρευσε και τους εκμυστηρεύτηκε κλαίγοντας τι συνέβαινε. Οι γονείς ενημέρωσαν τότε το σχολείο, αλλά δεν λήφθηκε κανένα μέτρο κατά του δράστη και το περιστατικό αποσιωπήθηκε. Ο Μάουρο ζήτησε αλλαγή σχολείου, αίτημα που έγινε δεκτό. Έχουν περάσει σχεδόν τέσσερα χρόνια και το μικροκαμωμένο, αδύνατο παιδί έχει γίνει πλέον ένας ψηλός, γεροδεμένος νεαρός... και τώρα είναι αυτός που εκφοβίζει άλλους!

Οι γονείς μπόρεσαν με την κατάλληλη υποστήριξη, να συνδέσουν τα γεγονότα του παρελθόντος με το τρέχον πρόβλημα. Αλλά πώς θα εξασφαλιζόταν η συμμετοχή

του Μάουρο στις συνεδρίες; Το αγόρι είχε ήδη κάνει για έναν χρόνο ατομική ψυχοθεραπεία και ήταν απρόθυμο να ξαναδεί ψυχολόγο. Η στρατηγική που υιοθετήθηκε ήταν να αφαιρεθεί από τον Μάουρο ο ρόλος του «νούμερο ένα κατηγορουμένου» και να βοηθηθούν οι γονείς να αναγνωρίσουν το δικό τους μερίδιο ευθύνης. Ύστερα από προσεκτική αναστοχαστική διερεύνηση των γεγονότων που είχαν σημαδέψει την ιστορία του Μάουρο, οι γονείς συνειδητοποίησαν ότι είχε νόημα να επιστρέψουν στο σπίτι και να πουν στον γιο τους τα εξής: «Μας είπαν ότι έχουμε κάνει κάποια λάθη μαζί σου και, για να μας βοηθήσουν, χρειάζεται να μιλήσουν και με εσένα. Γι' αυτό θα ήθελαν να σε συναντήσουν». Αυτή η προσέγγιση έθεσε σημαντικές βάσεις. Πρώτον, οι γονείς αναγνώρισαν, έστω και με γενικό τρόπο, τη δική τους ευθύνη για τα όσα συνέβαιναν στο σπίτι. Δεύτερον, ανέθεσαν αρμοδιότητα και στον Μάουρο. Οι έφηβοι έχουν έντονη ανάγκη να αισθάνονται ότι τους εκτιμούν και ανταποκρίνονται θετικά σε όλες τις παρεμβάσεις που αναδεικνύουν την ικανότητά τους να σκέφτονται και να κρίνουν.

Ο Μάουρο αποδέχτηκε την πρόσκληση. Με ήρεμο και ευγενικό τρόπο, ξεκαθάρισε αμέσως τη θέση του: «Ήρθα να μιλήσουμε, αλλά δεν έχω καμία πρόθεση να κάνω ψυχοθεραπεία!» Η συζήτηση εξελίχθηκε ομαλά, ο Μάουρο έδωσε πολλές περιγραφές για όσα συνέβαιναν στο σπίτι και ήταν πρόθυμος να εκφράσει τι τον ενοχλούσε περισσότερο, αλλά και τι θα ήθελε να κάνει με τους γονείς του («Θα ήθελα πραγματικά να πάω για ένα απεριτίφ με τον μπαμπά μου...»). Αρνήθηκε ευγενικά να συζητήσει για γεγονότα του παρελθόντος («Α, ναι, αλλά τότε ήμουν μικρός, δεν ήξερα πώς να υπερασπιστώ τον εαυτό μου... δεν θέλω να μιλήσω γι' αυτό»). Χρειάστηκε πολλή προσπάθεια ώσπου να επιτευχθεί η σύνδεση με το αδύναμο και εύθραυστο παιδί που κανείς δεν είχε υπερασπιστεί. Πάνω απ' όλα, όμως, ήταν απαραίτητο να δημιουργηθούν εκείνες οι συνθήκες ασφάλειας που θα επέτρεπαν (για να χρησιμοποιήσουμε τις μεταφορές του Taransaud) στο παντοδύναμο Εγώ να επιτρέψει την πρόσβαση στο πληγωμένο Εγώ.

Η περίπτωση του Μάουρο μας βοηθά να εμβαθύνουμε στις βασικές αρχές θεραπείας σε τέτοιες λεπτές καταστάσεις. Η αναγνώριση της ικανότητας ανάληψης αρμοδιοτήτων σε όλα τα μέλη της οικογένειας, η προσπάθεια οικοδόμησης μιας συμμαχίας που στηρίζεται στη βεβαιότητα ότι η θεραπεία θα επιφέρει κάποιο όφελος, η ανάδειξη όχι μόνο των ευθυνών του καθενός στη δημιουργία και τη διατήρηση του προβλήματος αλλά και των δυνατοτήτων παρέμβασης για την προώθηση της αλλαγής, αποτελούν αναμφίβολα τους θεμέλιους λίθους μιας αποτελεσματικής παρέμβασης. Οι γονείς πρέπει να υποστηρίζονται ώστε να επιτελούν με ουσιαστικό τρόπο τον αναντικατάστατο ρόλο τους, όχι παραιτούμενοι από την γονεϊκή λειτουργία, αλλά με το να αναγνωρίζουν και να διακρίνουν τα σημαντικά ζητήματα από τα ζητήματα δευτερεύουσας σημασίας. Ένα σακίδιο που μένει στον διάδρομο μπορεί να

ενοχλεί τον γονιό, αλλά δεν είναι τόσο επικίνδυνο όσο το να πετιούνται και να σπάνε αντικείμενα ή να εξαφανίζεται το παιδί για μια ολόκληρη νύχτα. Αντίθετα, αιτήματα για εγγύτητα, όπως εκφράζονται με εφηβικούς τρόπους (π.χ. να πάνε για ένα απεριτίφ), πρέπει πάντοτε να γίνονται δεκτά και να επιβεβαιώνονται. Φυσικά, θα είναι ευθύνη του θεραπευτή να προετοιμάσει τον γονιό για την πιθανότητα το πολυπόθητο κάλεσμα να απορριφθεί αρχικά («Ναι, εντάξει, αλλά όχι απόψε»).

Ένας ακόμη θεμέλιος λίθος της θεραπείας είναι η ευελιξία: μερικές φορές, ο θεραπευτής πρέπει να είναι πρόθυμος να αφήσει το δικό του πλαίσιο για να εξερευνήσει το πεδίο του ασθενούς.

Ένας συνάδελφος, βαθιά αφοσιωμένος στη θεραπεία αυτών των δύσκολων καταστάσεων, μου είπε ότι ένας έφηβος είχε δεχθεί να του μιλήσει μόνο αν ήταν πρόθυμος να τον συνοδεύσει σε μια βόλτα με το ποδήλατο. Ο συνάδελφος αποδέχθηκε (η υπηρεσία βρισκόταν σε αγροτικό περιβάλλον, το οποίο διευκόλυνε αυτήν την πρακτική), και το αγόρι επέδειξε ανοιχτότητα και διαθεσιμότητα. Μετά από μερικές «συνεδρίες» που πραγματοποιήθηκαν με αυτόν τον τρόπο, ο συνάδελφος πρότεινε τη συνέχιση στο πλαίσιο της υπηρεσίας, και ο έφηβος αποδέχτηκε χωρίς δυσκολία.

Ακόμη και η διεξαγωγή μιας κοινής συνεδρίας με τους γονείς και το παιδί μπορεί να αποτελεί έναν δύσκολο αλλά απαραίτητο στόχο. Είναι χρήσιμο να διαπραγματεύεται κανείς με τον έφηβο τον τρόπο της παρουσίας του στη συνεδρία, σύμφωνα με τις προτιμήσεις του: μπορεί να ακούει σιωπηλά, να αναθέτει στον θεραπευτή να παρουσιάσει την οπτική του και να παρεμβαίνει μόνο αν αισθανθεί ότι δεν εκπροσωπείται επαρκώς, ή να αναλάβει πλήρως την ευθύνη να εκφράσει τη γνώμη του.

Ένας έφηβος, αφού εξέφρασε την απροθυμία του να συμμετάσχει σε κοινή συνεδρία, συμφώνησε αλλά με την προϋπόθεση ότι θα μπορούσε να παραμείνει σιωπηλός καθ' όλη τη διάρκεια της συνάντησης. Έτσι εμφανίστηκε μαζί με τους γονείς του και πήρε μια στάση φυλακισμένου: τα χείλη σφραγισμένα και τα χέρια πίσω από την πλάτη. Μετά από 20 λεπτά αυστηρής τήρησης αυτής της άβολης στάσης, άρχισε να παρεμβαίνει, και η συνεδρία εξελίχθηκε σε έναν ζωντανό και εποικοδομητικό διάλογο.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο είναι η πρόθεση του θεραπευτή να εξερευνήσει τον κόσμο του εφήβου, τα πράγματα που του αρέσουν, τις αναφορές του. Αυτή η διαδικασία, που εκ πρώτης όψεως φαίνεται απλή, μπορεί να μην είναι καθόλου εύκολη για τον θεραπευτή. Όντας ενήλικος, μπορεί να πέσει στην παγίδα να κάνει κριτική, να δείξει αποδοκιμασία ή να τηρήσει συμβουλευτική στάση απέναντι σε αφηγήσεις των οποίων τα νοήματα είναι δύσκολο να επικοινωνηθούν. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτές οι ιστορίες είναι συχνά σκόπιμα προκλητικές, με στόχο να δοκιμάσουν κατά πόσο ο ενήλικος είναι διατεθειμένος να καθοδηγηθεί στην

εξερεύνηση άγνωστων περιοχών, με περιεχόμενο που δύσκολα κάποιος μπορεί να συμμεριστεί.

Ο Αλεσάντρο είχε συμφωνήσει να έρθει στη συνεδρία μετά τη συνάντηση που είχε προηγηθεί μόνο με τους γονείς, αλλά είχε ξεκαθαρίσει αμέσως ότι δεν θα έμενε πάνω από μισή ώρα. Είχε εγκαταλείψει το σχολείο και δεν φαινόταν να έχει άλλα ενδιαφέροντα (πέρα από τη συναναστροφή με αμφιλεγόμενους συνομηλίκους), οπότε τον ρώτησα τι του άρεσε να κάνει μέσα στη μέρα. Ο Αλεσάντρο άρχισε να εξηγεί με λεπτομέρειες το διαδικτυακό παιχνίδι που έπαιζε συστηματικά, το οποίο περιλάμβανε συμμετοχή σε εξαιρετικά βίαιες καταστάσεις, όπου ο στόχος ήταν η φυσική εξόντωση των αντιπάλων, πραγματοποιούμενη με διάφορους, αλλά πάντοτε απολύτως τρομακτικούς τρόπους. Εκμεταλλευόμενος την άγνοιά μου γύρω από το θέμα, άρχισα να κάνω ερωτήσεις και να ζητώ διευκρινίσεις, συγκρατώντας ταυτόχρονα τα αρνητικά συναισθήματα που μου προκαλούσαν αυτά τα σενάρια. Ο Αλεσάντρο έδινε πρόθυμα εξηγήσεις, χρησιμοποιώντας μάλιστα παραδείγματα («Έχεις διαβάσει, μήπως, τον Άρχοντα των Δαχτυλιδιών;») που θα μπορούσαν με κάποιον τρόπο να με φέρουν πιο κοντά σε αυτό το τόσο ξένο για μένα αντικείμενο. Στο μεταξύ, ο χρόνος περνούσε και η μισή ώρα έφτανε στο τέλος της. Όταν σηκωθήκαμε για να τον συνοδεύσω στην πόρτα, στάθηκε ξαφνικά μπροστά στη γεμάτη βιβλιοθήκη και αναφώνησε απότομα: «Τόσα πολλά βιβλία! Τα έχεις διαβάσει όλα;» Άρχισα να του εξηγώ ότι κάποια ήταν παλιά πανεπιστημιακά συγγράμματα, κάποια άλλα τα είχα απλώς συμβουλευτεί, ενώ μερικά τα είχα διαβάσει ολόκληρα γιατί μου είχαν φανεί χρήσιμα στη δουλειά μου. Ο Αλεσάντρο με διέκοψε και με ρώτησε αν μπορούσε να ρίξει μια ματιά σε ένα συγκεκριμένο βιβλίο. Ήταν το «Η πληγωμένη εφηβεία» (*L'adolescenza ferita*, Bertetti, B., Chistolini, M., Rangone, G., Vadilonga, F., 2004), που είχαμε γράψει μαζί με κάποιους συναδέλφους πριν από χρόνια. Άρχισε να το ξεφυλλίζει. «Μα εδώ είναι όλες ιστορίες παιδιών... τα έχεις δει όλα αυτά τα παιδιά;» Μείναμε να συζητάμε λίγο ακόμη. Τον ενδιέφερε πολύ να μάθει για τη δουλειά που κάναμε στο Κέντρο Θεραπείας Εφήβων (ACT: Adolescent Therapy Center), δουλειά που ξεκαθάρισα ότι απευθυνόταν όχι μόνο στα παιδιά αλλά και στους γονείς τους, γιατί αν υπάρχει ένα πρόβλημα που αφορά ένα παιδί, σίγουρα εμπλέκονται και οι γονείς του. Αποχαιρετιστήκαμε κλείνοντας ένα νέο ραντεβού, όπου ο Αλεσάντρο ήρθε στην ώρα του και πρόθυμος να μιλήσει. Έτσι ξεκίνησε η θεραπεία.

Η εξερεύνηση του κόσμου του άλλου χωρίς προκαταλήψεις ή στερεότυπα, οδηγεί συνήθως στη πιθανότητα, να θελήσει και ο συνομιλητής μας να εξερευνήσει τον δικό μας κόσμο. Με άλλα λόγια, αν θέλουμε να αναγνωριστεί η δική μας αρμοδιότητά, πρέπει πρώτα να αποδώσουμε ικανότητα ανάληψης αρμοδιότητας στον άλλον.

ΜΙΑ ΠΟΛΥΤΙΜΗ ΑΝΑΦΟΡΑ: ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ (Multidimensional Family Therapy, MDFT)

Πολλές από τις παρατηρήσεις που αναφέρθηκαν αναλύονται εκτενώς στο μοντέλο MDFT (Liddle, H.A., 2016), το οποίο είναι εξειδικευμένο στη θεραπεία εφήβων με προβλήματα χρήσης ουσιών και συμπεριφοράς. Πρόκειται για ένα μοντέλο παρέμβασης με απόλυτα τεκμηριωμένη αποτελεσματικότητα, που δίνει έμφαση στη σημασία εφαρμογής παρεμβάσεων που, αφού στοχεύουν σε ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, είναι και οι ίδιες πολυδιάστατες. Η θεραπευτική διαδικασία δεν αφορά μόνο την οικογένεια και τα διάφορα μέλη της (γονείς και παιδιά), αλλά και άλλα σημαντικά συστήματα της ζωής του εφήβου. Ιδιαίτερη σημασία έχει το σχολείο, στο οποίο ο Liddle δίνει μεγάλη προσοχή ως προς την εμπλοκή του στη διαχείριση του προβλήματος. Και εδώ, η σύναψη μιας συμμαχίας είναι καθοριστική. Πολύ πέρα από την απλή ανταλλαγή πληροφοριών, η συνεργασία με το σχολείο προϋποθέτει την οικοδόμηση μιας ουσιαστικής συνεργασίας, με λειτουργική υποστήριξη («το πρόβλημά σου είναι και δικό μου. Μαζί μπορούμε να το λύσουμε»). Ωστόσο, και άλλα πλαίσια μπορούν να εμπλακούν πλήρως στη θεραπεία, είτε θεσμικά (εκπαιδευτική κοινότητα, φυλακή) είτε αναψυχής, θρησκευτικά κ.ά. Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο αυτού του μοντέλου είναι η βασική παραδοχή ότι η κινητοποίηση είναι εύπλαστη, δηλαδή μπορεί να χτιστεί, να κατακτηθεί σταδιακά. Αυτό ισχύει τόσο για τους εφήβους όσο και για τους ενήλικες. Κατά τη διάρκεια μιας εκπαίδευσης, που πραγματοποιήθηκε στη σχολή μας στο Μιλάνο το 2016, η Alessandra Marotti (Marotti, A., 2006), συνεργάτιδα του Liddle, μοιράστηκε το εξής περιστατικό:

Μια μονογονεϊκή μητέρα αρνήθηκε να επισκεφθεί τον γιο της στη φυλακή, προβάλλοντας ως δικαιολογία την έλλειψη αυτοκινήτου. Στην πραγματικότητα, η φυλακή ήταν εύκολα προσβάσιμη με τα δημόσια μέσα μεταφοράς και η αιτία της απροθυμίας της γυναίκας να δει τον γιο της ήταν διαφορετικοί. Χωρίς να εμβαθύνει σε αυτές τις πτυχές, η Marotti προσφέρθηκε να τη συνοδεύσει με το αυτοκίνητό της ως τη φυλακή, με το πρόσχημα ότι θα είχαν την ευκαιρία να συνομιλήσουν στη διαδρομή. Η γυναίκα, αιφνιδιασμένη από την πρόταση, αποδέχθηκε. Ήταν η πρώτη συνεδρία μιας καρποφόρας θεραπείας.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο αφορά την έγκαιρη παρέμβαση. Το μοντέλο MDFT μας υπενθυμίζει ότι ο χρόνος παίζει καθοριστικό ρόλο, καθώς οι έφηβοι με προβλήματα συμπεριφοράς μπορεί να προκαλέσουν πολύ σοβαρά επεισόδια μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Συνεπώς, η γρήγορη δράση είναι απαραίτητη. Αυτό μας οδηγεί να αναλογιστούμε, πως τα θεσμικά χρονοδιαγράμματα συχνά δεν συμβαδίζουν με τα χαρακτηριστικά αυτών των, ενίοτε εκρηκτικών, καταστάσεων.

Το μοντέλο MDFT βασίζεται επίσης στην ιδέα ότι ο θεραπευτής μόνος του δεν επαρκεί: είναι αναγκαίο να διαμορφωθεί μια ομάδα που θα αποτελείται, πέρα από

τον κύριο θεραπευτή, και από έναν βοηθό-θεραπευτή και/ή άλλα εκπαιδευτικά πρόσωπα που μπορούν να παρέμβουν άμεσα σε άλλα σημαντικά συστήματα πέραν της οικογένειας.

Αν και, ως οικογενειακοί θεραπευτές, είμαστε πιο εξοικειωμένοι με καταστάσεις όπου οι γονείς ζητούν βοήθεια και είναι ο έφηβος που χρειάζεται να πειστεί να συμμετάσχει στη θεραπεία, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι υπάρχουν και πλαίσια όπου είναι ο έφηβος που αναζητά βοήθεια, και οι γονείς είναι εκείνοι των οποίων η παρουσία πρέπει να εξασφαλιστεί. Για παράδειγμα, η πρόσβαση των μαθητών στις σχολικές συμβουλευτικές υπηρεσίες γίνεται συχνά με τη μεσολάβηση ενός εκπαιδευτικού ή ακόμη και των συμμαθητών, αλλά η συμμετοχή των γονέων δεν είναι δεδομένη. Όχι σπάνια, ο έφηβος αντιτίθεται σε αυτήν. Ωστόσο, αν το φέρον πρόβλημα έχει κάποια σοβαρότητα, τότε προφανώς η παρουσία των γονέων είναι απαραίτητη. Και σε αυτή την περίπτωση, είναι αναγκαίο να είμαστε ευέλικτοι και εφοδιασμένοι με διάφορες στρατηγικές. Ο έφηβος μπορεί να είναι διατεθειμένος να συναντήσει μόνο τον έναν γονιό, ή μπορεί να προτιμήσει να συναντήσει μόνος του ο θεραπευτής τους γονείς, ή μπορεί να ζητήσει να παραμείνει σιωπηλός κατά τη διάρκεια της συνάντησης... όπως ήδη είδαμε, είναι ουσιώδες ο θεραπευτής, χωρίς να χάνει από τα μάτια του τον στόχο, να προσαρμόζεται στον συνομιλητή του.

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΚΙΝΔΥΝΟΥ

Όταν εργαζόμαστε με τέτοιου είδους περιπτώσεις, είναι σημαντικό να έχουμε στον νου, ότι ο θεραπευτής μπορεί να λάβει γνώση κάποιων καταστάσεων που εμπεριέχουν κίνδυνο (για κάποιο άτομο εντός ή εκτός της οικογένειας), και οι οποίες ενδέχεται να μην είναι διαχειρίσιμες μέσα στο θεραπευτικό πλαίσιο. Απαιτείται μεγάλη προσοχή σε αυτές τις πτυχές. Ο θεραπευτής μπορεί να πέσει στην παγίδα είτε να υποτιμήσει τον κίνδυνο είτε να αντιδράσει με υπερβολικό φόβο. Συχνά, η υποτίμηση του κινδύνου προκύπτει όταν ο θεραπευτής υπερεκτιμά τη σημασία της σχέσης που έχει οικοδομήσει με τον έφηβο. Αυτή η σχέση είναι πράγματι εξαιρετικά σημαντική, ωστόσο, εάν η κατάσταση είναι ιδιαίτερα σοβαρή, δεν μπορεί από μόνη της να εξασφαλίσει τη διακοπή επικίνδυνων συμπεριφορών και, επομένως, την απαραίτητη ασφάλεια.

Ένας έφηβος συνήθιζε να βγαίνει τα βράδια με φίλους, να κάνει κατάχρηση αλκοόλ και να οδηγεί το μηχανάκι του χωρίς γυαλιά, παρόλο που είχε υψηλή μυωπία. Η εξήγησή του ήταν ότι απολάμβανε το αίσθημα κινδύνου και πρόκλησης που γεννιόταν, όταν οδηγούσε με ταχύτητα μέσα στην πόλη, έχοντας θολή και συγκεχυμένη όραση και με το αλκοόλ να επιδεινώνει την όλη κατάσταση. Το εμπιστεύθηκε στον θεραπευτή, ο οποίος, φυσικά, τον προέτρεψε να σταματήσει

αυτή τη συμπεριφορά. Το αγόρι συμφώνησε ότι πράγματι ήταν καλύτερα να το σταματήσει. Όμως, στην επόμενη συνεδρία, παραδέχτηκε ότι το είχε ξανακάνει...

Η μη συμμόρφωση με όσα ορίζει ο νόμος και ο επαγγελματικός κώδικας δεοντολογίας για την εξασφάλιση της αναγκαίας προστασίας του ανηλίκου δεν οφείλεται συνήθως στην άγνοια των κανονισμών, αλλά στη δύσκολη διαχείριση των συναισθημάτων που μπορεί να κατακλύσουν τον θεραπευτή σε τόσο λεπτές περιπτώσεις. Η συχνότητα με την οποία αυτό συμβαίνει θα έπρεπε να μας ωθεί να λειτουργούμε σε δύο εξίσου σημαντικά επίπεδα: Αφενός, να παρέχεται εποπτεία και κατάρτιση που δε θα είναι απλώς εκπαιδευτική, αλλά θα ενισχύει όλα τα λειτουργικά στοιχεία, συμπεριλαμβανομένης της διαχείρισης των συναισθημάτων που προκαλούνται σε τέτοιες περιπτώσεις. Αφετέρου, να ενισχύεται η ομαδική εργασία και η δυνατότητα αναζήτησης συμβουλευτικής και υποστήριξης μπροστά σε δυνητικά αποσταθεροποιητικές καταστάσεις.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα διερεύνηση του πολύπλοκου και εκτεταμένου θέματος της θεραπευτικής αντιμετώπισης επιθετικών και αντιδραστικών εφήβων και των οικογενειών τους, είναι κάθε άλλο παρά ολοκληρωμένη. Πολλά ζητήματα αξίζουν περαιτέρω ανάλυση, ωστόσο θα ήθελα να τονίσω τη σημασία ορισμένων πτυχών που συζητήθηκαν εδώ. Πρώτα απ' όλα, την έννοια της ευελιξίας: η δουλειά με τέτοιου είδους περιστατικά απαιτεί συχνά την ικανότητα να εγκαταλείπουμε το οικείο μας πλαίσιο και να εισέλθουμε στο πεδίο του συνομιλητή μας, χρησιμοποιώντας δημιουργικότητα και φαντασία. Ο συνδυασμός αυστηρότητας (ώστε να αποφευχθεί η παγίδα του «ό,τι πιάσει») και ευελιξίας δεν είναι εύκολος, και είναι πάντοτε επιθυμητό ο θεραπευτής να μη δουλεύει μόνος του. Άλλοι επαγγελματίες, όπως οι παιδαγωγοί, μπορούν να αποτελέσουν μέλη της ομάδας που ασχολείται με το ζήτημα. Επιπλέον, είναι αναγκαίο να υπάρχει διάθεση για διερεύνηση, τόσο του οικογενειακού, όσο και μιας πληθώρας άλλων σημαντικών πλαισίων, απ' τα οποία μπορούμε να αντλήσουμε πολύτιμες πληροφορίες. Ιδιαίτερα όταν εμπλέκονται πολλαπλές υπηρεσίες και θεσμοί, όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις όπου ο έφηβος έχει διαπράξει αδικήματα ή εκδηλώνει επικίνδυνη συμπεριφορά, είναι σημαντικό να υπάρχει διαθεσιμότητα για τη δημιουργία συντονισμένων και από κοινού σχεδιασμένων προγραμμάτων βοήθειας. Το έργο αυτό δεν είναι εύκολο. Απαιτεί επιμονή, ανθεκτικότητα, και ικανότητα να μην αποθαρρυνόμαστε, εκτιμώντας ακόμη και τις πιο μικρές κατακτήσεις — μια πρόκληση πραγματικά σημαντική!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bertetti, B., Chistolini, M., Rangone, G., Vadilonga, F. (2004). *L'adolescenza ferita. Un modello di presa in carico delle gravi crisi adolescenziali*. FrancoAngeli.

Liddle, H.A. (2016) *Multidimensional Family Therapy: Evidence Base for Transdiagnostic Treatment Outcomes, Change Mechanisms, and Implementation in Community Settings Family Process*, 1-19

Marotti, A. (2006). *La terapia multidimensionale della famiglia*. Itaca (28)

Taransaud, D., & Rangone, G. (2014). *Tu pensi che io sia cattivo: strategie pratiche per lavorare con adolescenti aggressivi e ribelli*. FrancoAngeli.

Taransaud, D., & Rangone, G., Pasculli, C. (2021). *The Rage for Life. Una storia di sopravvivenza e di speranza*. Fabbrica dei Segni.

Watzlawick, P., Beavin, J. H., & Jackson, D. D. (1971). *Pragmatica della comunicazione umana*. Astrolabio, Roma, 35, 1-47

Με την ευγενική παραχώρηση του περιοδικού “Quaderni SIRTIS”. Το παρόν άρθρο δημοσιεύθηκε αρχικά στο περιοδικό “Quaderni SIRTIS”, τεύχος 5, έτος 2024, στον ιστότοπο: www.sirts.org/quaderni